

УДК 336.774.3

Проблемні аспекти оцінки кредитоспроможності позичальників

Мельник К.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Статтю присвячено виявленню проблемних аспектів в оцінці кредитоспроможності позичальників. Досліджено сучасні моделі оцінки кредитоспроможності позичальника, вивчено, систематизовано та узагальнено їх основні переваги й недоліки. Запропоновано перспективні шляхи вдосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників фінансово-кредитними установами.

Ключові слова: кредитоспроможність позичальника, методичні підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника, класифікаційні й комплексні моделі оцінки кредитоспроможності підприємства.

Melnyk K.V. ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ ЗАЕМЩИКОВ

Статья посвящена выявлению проблемных аспектов в оценке кредитоспособности заемщика. Исследованы современные модели оценки кредитоспособности заемщика, изучены, систематизированы и обобщены их основные преимущества и недостатки. Предложены перспективные пути усовершенствования оценки кредитоспособности заемщиков финансово-кредитными учреждениями.

Ключевые слова: кредитоспособность предприятия, методические подходы к оценке кредитоспособности заемщика, классификационные и комплексные модели оценки кредитоспособности предприятия.

Melnyk K.V. PROBLEM ASPECTS OF BORROWERS' CREDIT RATING

The article is devoted to the identification of problematic aspects in the assessment of the creditworthiness of borrowers. The author studied modern models for assessing the borrower's creditworthiness, systematized and summarized their main advantages and disadvantages. The author suggested the ways to improve the credit assessment of borrowers by financial institutions.

Keywords: the creditworthiness of companies, methodical approaches to the assessment of the borrower's creditworthiness, classification and integrated business model credit rating.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кризові явища в економіці країни та її банківській системі призвели до значного погіршення платоспроможності суб'єктів господарювання та, як наслідок, до зростання частки проблемної заборгованості за кредитами. За таких умов особливої актуальності набуває здійснення достовірної та комплексної оцінки кредитоспроможності позичальників, що є запорукою прийняття найбільш ефективних управлінських рішень відносно стратегії діяльності кредитної установи, її стійкого функціонування та розвитку.

У зв'язку з цим існуючі методичні підходи до оцінювання кредитоспроможності суб'єктів господарювання потребують критичного аналізу та переосмислення з урахуванням сучасної ситуації на фінансових ринках, спільних інтересів кредитора і позичальника у забезпеченні ефективності кредитних операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки кредитоспроможності

позичальників достатньо глибоко досліджені у працях українських учених, зокрема І. Адагурова, О. Бандурки, Ю. Бугеля, Н. Бунге, В. Вітлінського, О. Дзюблюка, Н. Клебанова, В. Кочеткова, А. Лабецької, А. Мороза, С. Науменкової, О. Терещенка, Я. Чайковського тощо. Також значна кількість наукових робіт у сфері методики оцінювання кредитоспроможності належить російським авторам: В. Єдронову, О. Герасимову, О. Неволілу, В. Ковальову, А. Кривцовій, В. Савчуку. Значний внесок у розробку питань оцінки кредитоспроможності позичальників зробили сучасні західні економісти: Е. Брігхем, Л. Гапенські, П.С. Роуз, Дж.Ф. Сінкі, Е. Альтман, А. Бітті, К. Бюлер, Е. Ваухем, Д. Гелей, Ф. Захер, Т. Карлін, М. Кроухі, А. Макмін, А. Томпсон, Г. Притч, П. Рассел, М. Роберт, М. Слау.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, однією з найважливіших проблем кредитної сфери є те, що в Україні на законодавчому рівні від-

сутня чітко розроблена та регламентована методика розрахунку кредитоспроможності позичальника. Лише Постанова НБУ «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012 р. поверхнево регламентує порядок розрахунку класу позичальника [1].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є виявлення проблемних аспектів в оцінці кредитоспроможності позичальників та визначення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині вітчизняні фінансові установи застосовують доволі широкий спектр методик оцінки кредитоспроможності та визначення рейтингу позичальника (рис. 1).

Однак кожна фінансово-кредитна установа розробляє власну систему оцінки, виходячи з особливостей кредитної політики, технологічних можливостей, спеціалізації фінансово-кредитної установи, конкретних умов договору, місця на ринку, рівня економічної та політичної стабільності в державі тощо. Більшість із них використовує старі, широко відомі іноземні методики, нехтуючи адаптованими українськими розробками щодо оцінювання ймовірності дефолту.

Дослідження сучасних методів і підходів, застосовуваних у вітчизняній та зарубіжній практиці для оцінки кредитоспроможності підприємств, дає змогу стверджувати, що всі вони мають недоліки і потребують удосконалення й уточнення.

Враховуючи зазначене, більш детально розглянемо переваги та недоліки найбільш використовуваних методів оцінки кредитоспроможності підприємств.

Досліджуючи рейтинговий метод оцінки кредитоспроможності підприємства, погоджуємось із вітчизняним науковцем А.О. Єпіфановим, що основною перевагою рейтингової процедури є використання технологій, які оцінюють не тільки кількісні показники, але й якісні фактори. Це, своєю чергою, дає змогу врахувати всю сукупність ризиків, пов'язаних із діяльністю позичальника. При цьому рейтингові моделі не оцінюють позичальника на якусь конкретну дату, а надають можливість визначити ймовірність невиконання позичальником його зобов'язань у майбутньому [3, с. 13].

Поряд з указаними перевагами бальна методика оцінки кредитоспроможності має певні недоліки, основними з яких є суб'єктивізм деяких її складників, зокрема оцінок якості управління та якості активів. Також рейтингові методи оцінки кредитоспро-

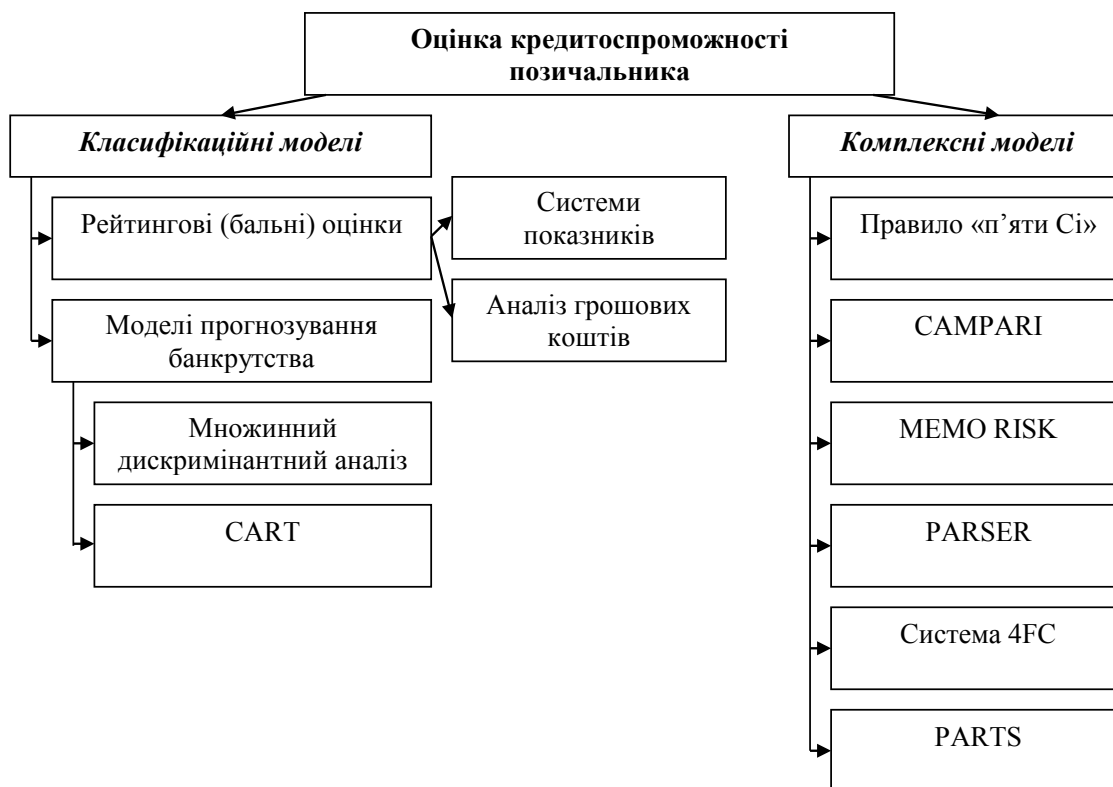

Рис. 1. Підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників [2, с. 35]

можності потребують постійного оновлення інформації, що потребує значних витрат на її збір, тому невеликі банки, як правило, не розробляють власних моделей аналізу кредитоспроможності клієнтів через високу вартість їх підготовки й обмежену інформаційну базу.

Також однією з проблем рейтингової оцінки є нечіткість критеріїв під час визначення класів рейтингу, значне ранжирування позичальників за класами кредитоспроможності (п'ять класів: «А», «Б», «В», «Г», «Д»). На нашу думку, позичальників класів «Г» і «Д» недоцільно розглядати на предмет видачі кредиту, їх слід об'єднати в один клас. Таким чином, досить чотирьох класів кредитоспроможності. До того ж практика показує, що самостійно розроблені вітчизняними фінансово-кредитними установами критерії оцінки кредитоспроможності позичальників часто завищують клас позичальника, що призводить до штучного поліпшення його реального фінансового стану і зменшення суми розрахунку резерву для відшкодування можливих утрат за кредитними операціями.

В основі моделей прогнозування банкрутства, що використовуються для оцінки кредитоспроможності позичальника, лежать статистичні методи, найрозповсюдженішим з яких є множинний дискримінантний аналіз. Слід підкреслити, що для застосування множинного дискримінантного аналізу необхідна достатньо репрезентативна вибірка підприємств, диференційованих за галузями та обсягами виробництва. Складність використання даного підходу полягає в тому, що середині галузі інколи важко знайти достатню кількість збанкрутілих підприємств для розрахунку коефіцієнта регресії [4, с. 152]. При цьому параметри та значення вільного члена дискримінантної функції визначаються емпіричним шляхом [5, с. 155–158].

Варто зазначити, що на основі даного методу оцінки кредитоспроможності Національним банком України було розроблено Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих утрат за активними банківськими операціями від 25.01.2012 р. № 23. Цим Положенням передбачено 18 моделей розрахунку інтегрального показника в розрізі позичальників залежно від масштабів підприємницької діяльності (великий, середній та малий бізнес). Рейтингування здійснюється на основі системи CAMELS. Залежно від значення отриманого показника визначається клас позичальника. Точність класифіка-

ції фірм за ймовірністю банкрутства становить близько 90%, що, на нашу думку, є безперечною перевагою застосування моделей прогнозування банкрутства для оцінки кредитоспроможності позичальників.

При цьому основним недоліком державної рейтингової системи оцінювання фінансового стану підприємств-позичальників є відсутність аналізу змінюваності окремих показників у часі. Якщо не враховувати такі тенденції, то підприємство, в якого фінансовий стан погіршується, за однакових показників у певний момент матиме такий самий рейтинг, як і підприємство, що активно розвивається, але до цього було посереднім. Фактично ж ці суб'єкти господарювання повинні мати різну рейтингову оцінку, адже один із них розвивається, а в іншого нарощуються проблеми, хоча й показники в даний момент у них однакові. Разом із цим під час розрахунку інтегрованого показника припускається, що зміни всіх п'яти показників рівнозначні, тобто, наприклад, позичальник з оцінками (1, 5, 4, 3, 2) та (5, 1, 4, 3, 2) мають однаковий рейтинг «З», однак становище цих підприємств у системі може суттєво відрізнятись, тобто різні показники мають відмінні властивості та вагу у системі. Також недостатньо враховується у рейтинговій системі CAMELS й якість зобов'язань позичальника (їхня структура за видами і строками), не досліджується стан внутрішньої та зовнішньої безпеки, рівень розвитку клієнта та його вплив на фінансову стабільність (до цієї характеристики належать обслуговування міжнародних і загальнодержавних програм, його відносини з владою, ліцензії, дозволи, наявність кореспондентських відносин, присутність у регіонах тощо). Ще одним недоліком є закритість використання рейтингу: він є власністю НБУ і не підлягає опублікуванню в засобах масової інформації. Крім того, у даній моделі не досліджуються показники структури активів, не оцінюється рівень менеджменту, присутня суб'єктивність експертної оцінки щодо результатів діяльності підприємства, значну кількість показників неможливо розрахувати на основі публічної звітності, існує проблема визначення потенційних ризиків [6, с. 38].

Окрім моделей прогнозування ймовірності банкрутства позичальника, можуть бути використані спрощені методи оцінки кредитоспроможності, що ґрунтуються на певній групі показників. Під час класифікації кредитів може бути використана модель CART. Це непараметрична модель, основні переваги якої полягають у здатності широкого викорис-

тання, доступності для розуміння та легкості розрахунків, але ж під час побудови використовуються складні статистичні методи [7]. Недоліки класифікаційних моделей полягають у тому, що вони зосереджені на кількісних показниках, тобто не враховується вплив якісних факторів, спостерігається їх висока чутливість до недостовірності даних, громіздкість під час використання статистичних галузевих даних, вільний вибір системи показників. Ці моделі лише частково можуть дати висновки кредитним експертам про можливість надання кредиту позичальнику.

Комплексні моделі аналізу кредитоспроможності позичальників базуються на оцінках аналізу економічної доцільності надання кредиту: «правила шести С», КАМПАРИ (CAMPARI), ПАРТС (PARTS), ПАРЗЕР (PARSER), Система 4FC, MEMO RISK. Указані моделі достатньо широко використовуються у зарубіжній банківській практиці. Головною перевагою останніх є те, що в межах комплексних моделей аналізу значна увага приділяється як кількісним, так і якісним характеристикам позичальника. При цьому основними недоліками комплексних методик оцінки кредитоспроможності позичальника є такі:

- орієнтація здебільшого на якісні чинники;
- закладення в основу комплексних моделей експертних висновків в окремих випадках можуть мати суб'єктивний характер.

Аналіз вітчизняної практики оцінки кредитоспроможності позичальників фінансовими установами свідчить про те, що зазвичай останні використовують методи, в основу яких покладено розрахунок системи фінансових коефіцієнтів. Слід підкреслити, що визначення кредитоспроможності за допомогою фінансових коефіцієнтів характеризується певними недоліками. Основною складністю застосування даного методу є те, що в умовах нестабільної економіки, високих темпів інфляції фактичні показники діяльності підприємства не можуть слугувати єдиною базою для оцінки здатності позичальника погасити позику в установленний строк. Розраховані коефіцієнти фіксують лише мить економічного часу, залишаючи осторонь безперервні динамічні зміни. Відсутність інформації про динамічні процеси в економіці збільшує невизначеність відносно фінансового стану підприємства, отже, і ризик під час кредитування. Поряд із цим відсутній єдиний підхід фінансових установ до визначення оптимальних значень показників діяльності позичальника.

Проведене дослідження досвіду оцінки кредитоспроможності позичальника дає також змогу зробити висновок, що питанням взаємозв'язку між здатністю обслуговувати кредитні кошти та впливом зовнішніх факторів на діяльність підприємства не приділяється відповідна увага. Здебільшого підприємство розглядається як одиниця, що розвивається незалежно від загальних тенденцій розвитку сфери економіки, до якої належить, та перебуває поза конкурентним простором, тоді як результати кредитної діяльності фінансових установ показують, що значна частина наданих коштів перетворюється на проблемні саме внаслідок впливу зовнішніх факторів.

Окрім того, здатність позичальника погасити заборгованість має значення для кредитора лише в тому випадку, якщо вона відноситься до майбутнього періоду (є прогнозом такої здатності). Тим часом всі показники кредитоспроможності, що використовуються на практиці, розраховуються за даними минулих періодів, до того ж носять статичний характер (залишки на звітну дату, а не обороти за певний період).

Оцінюючи кредитоспроможність позичальника, фінансово-кредитна установа фактично визначає рівень кредитного ризику, який вона візьме на себе, встановлюючи кредитні стосунки з клієнтом. Однак у досліджуваних методиках оцінки кредитоспроможності позичальника відсутні показники, що оцінювали б рівень кредитного ризику.

Актуальною проблемою оцінки кредитоспроможності позичальників фінансових установ залишається вироблення системи критеріальних значень коефіцієнтів фінансового стану для їхнього порівняння, оскільки існує множина значень, зумовлена галузевою приналежністю, а приведені в економічній літературі бажані значення фінансових коефіцієнтів не враховують галузевих особливостей і специфіки діяльності суб'єктів господарювання. Галузеві коефіцієнти відображають особливості технологічних процесів та тривалість ділового циклу підприємств, тому їх розрахунок пов'язаний з обробкою великої кількості статистичних даних. У багатьох європейських країнах такі розрахунки здійснюються централізовано на рівні держави або великих спеціалізованих статистичних агенцій. В Україні ж система середньогалузевих коефіцієнтів відсутня.

Для вітчизняної практики характерне також недостатнє методологічне та інформаційне забезпечення процесу оцінки кредитоспроможності. Інформація офіційної фінансової звітності

не завжди об'єктивно відображає дійсний стан позичальника. Так, існує декілька факторів, що ставлять під сумнів можливість об'єктивної оцінки фінансового стану позичальника на основі аналізу даних фінансової звітності:

1) фінансова звітність складається на визначену дату, а тому не відображає повністю процесів, що відбуваються за період між датами складання звітності;

2) у процесі підготовки звітності може застосовуватися та звана «техніка декорації вітрин», тобто виконуються фінансові операції, які на короткий строк штучно поліпшують стан підприємства. У зв'язку з цим значною проблемою є недостатня якість звітності та належного рівня її аудиту;

3) для отримання об'єктивних результатів оцінки кредитоспроможності позичальника необхідно аналізувати значну кількість їх фінансових звітів за низку періодів. Такий аналіз не завжди можна провести через відсутність даних, особливо в разі надання фінансування новоствореним підприємствам; неможливість зіставлення результатів, що

зумовлено відмінностями у методології складання фінансової звітності у різні періоди, а також нестабільність економічних умов, за яких були досягнуті відповідні показники діяльності позичальника [2, с. 72].

За таких умов важливе значення має існування в країні національного рейтингового агентства, оцінки якого визнавалися би всіма учасниками ринкових відносин. У державах із розвинутою ринковою економікою визначенням рейтингів фірм займаються спеціальні компанії та служби. Наприклад, у США є «Фінансові інспекції», які формують величезні бази даних із характеристик кредитоспроможності підприємств (фірм), на основі яких формуються кредитні рейтинги. В Україні ж діяльність національних рейтингових агентств поки не поширена (на сьогодні існує одне таке агентство – «Кредит-Рейтинг», що має право присвоювати національні рейтинги суб'єктам господарювання).

Таким чином, вважаємо за доцільне систематизувати переваги та недоліки досліджуваних методів оцінки кредитоспроможності позичальників (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз методів оцінки кредитоспроможності позичальників

Методи	Переваги	Недоліки
Класифікаційні методи		
Рейтингові (бальні) моделі	1) використання технологій, що оцінюють як кількісні, так і якісні показники діяльності підприємства; 2) можливість урахування всієї сукупності ризиків, пов'язаних із діяльністю позичальника; 3) можливість оцінки ймовірності невиконання позичальником зобов'язань у майбутньому	1) суб'єктивізм оцінки рівня менеджменту та якості активів; 2) необхідність у постійному оновленні інформації про позичальника, що призводить до значних часових і грошових витрат; 3) нечіткість критеріїв під час визначення класів рейтингу позичальника; 4) недоцільність значного ранжирування за класами кредитоспроможності позичальника
Множинний дискримінантний аналіз	Висока точність визначення ймовірності банкрутства позичальника	1) проблематичність пошуку достатньої кількості збанкрутих підприємств усередині галузі для розрахунку коефіцієнта регресії; 2) емпіричний характер визначення параметрів та значення вільного члена дискримінантної функції
Модель CART	Можливість широкого використання, доступність для розуміння та відносна простота розрахунків показників	Необхідність використання складних статистичних методів для побудови моделі
Комплексні моделі	1) використання рівною мірою кількісних та якісних характеристик позичальника; 2) скорочення часу аналізу кредитних заявоч і бізнес-планів та строків прийняття кредиторами рішення щодо надання кредиту	1) орієнтація здебільшого на якісні чинники діяльності позичальника; 2) суб'єктивний характер експертних висновків, що лежать в основі комплексних моделей

Джерело: систематизовано й уточнено автором

Погоджуючись із вітчизняними науковцями В.Ю. Світличною та Є.Г. Фадєєвою, вважаємо, що перспективними шляхами вдосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників фінансовими установами є розробка та подальше вдосконалення єдиної рейтингової системи за таким напрямками:

– закріплення на законодавчому рівні методики розрахунку кредитоспроможності позичальників із комплексним набором показників та коефіцієнтів для повноти та різнобічності аналізу діяльності підприємства-позичальника, систематична розробка й видання методичних вказівок та роз'яснень щодо її застосування;

– впровадження методики оцінки кредитоспроможності та системи рейтингування позичальників, заснованої не тільки на аналізі фінансового стану безпосереднього позичальника, а й на оцінці зовнішніх факторів, які оточують підприємство та впливають на реалізацію його бізнес-процесів;

– удосконалення інформаційного поля – забезпечення банківських аналітиків достатнім обсягом якісної інформації про позичальника, яка б відповідала критеріям повноти (вичерпності), достовірності та верифікованості, актуальності, об'єктивності, порівнюваності й надавала б можливість визначити кредитоспроможність підприємства;

– вдосконалення матеріально-технічної бази вітчизняних фінансових установ, зокрема створення адекватного програмного забезпе-

чення з метою використання ефективних систем оцінки кредитоспроможності та ризику;

– підвищення рівня освіти та кваліфікації кадрів фінансових установ – забезпечення високого рівня знань фінансової справи, обліку та економічного аналізу, а також володіння математико-статистичними методами, здатністю проводити аналітичні дослідження в галузі оцінки перспектив розвитку видів економічної діяльності тощо [9, с. 259].

Висновки з цього дослідження. Проведене дослідження сучасних моделей оцінювання кредитоспроможності позичальників свідчить про їх недосконалість та існування низки недоліків. Класифікаційні методи оцінки кредитоспроможності позичальника недостатньо уваги приділяють якісним показникам його діяльності, не досліджується вплив зовнішнього середовища на здатність підприємства обслуговувати кредитні кошти. Статичний характер розрахованих показників не дає змоги спрогнозувати рівень їх змінюваності в часі. Певний суб'єктивізм комплексних моделей оцінки кредитоспроможності позичальника та недосконалість інформаційної бази для здійснення такого аналізу призводить до викривлення результатів дослідження.

Враховуючи зазначене, напрямом подальших досліджень є удосконалення системи оцінки кредитоспроможності позичальника та розробка комплексу заходів, що дадуть змогу подолати виявлені недоліки досліджуваних методів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова НБУ «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
2. Нестеренко М.С. Проблемні аспекти використання методик оцінки кредитоспроможності позичальників у процесі кредитування / М.С. Нестеренко // Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи Національного банку України. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 1 – С. 62–74.
3. Вишняков І.В. Методи и модели оценки кредитоспособности заемщиков / И.В. Вишняков. – СПб. : СПбГИЭА, 1998. – 54 с.
4. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : [навч. посіб.] / О.О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2000. – 412 с.
5. Шило Ж.С. Проблеми оцінки кредитоспроможності корпоративних клієнтів банку / Ж.С. Шило // Зайнятість та соціальна інфраструктура. – Луцьк : Надстир'я. – 2011. – Вип. XVII. – № 4. – С. 154–163.
6. Фурсова В. Рейтингова система оцінки фінансової стабільності банків з іноземним капіталом як інструмент підвищення надійності банківської системи / В. Фурсова, О. Каширіна // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 9. – С. 33–41.
7. Біломістний О.М. Аналіз сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальника банківської установи / О.М. Біломістний [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2243/1/2008_23_24.pdf.
8. Кравченко В.П. Удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальника / В.П. Кравченко, В.І. Кравченко // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2012. – Вип. 17. – С. 112–117.
9. Світлична В.Ю. Актуальні питання організації кредитних відносин у діяльності банківських установ України / В.Ю. Світлична, Є.Г. Фадєєва // Науково-технічний збірник. – № 100. – С. 252–262.